

Havana, Cuba, 22 januari 1998.

Dat er iets spannends aan de hand is werd een maandje geleden voor het eerst duidelijk. Eerst kwam Fidel op televisie en kondigde hij aan dat de 25e december een vrije dag zou worden. Leuk voor het buitenland en voor de Cubaanse katholieken, maar het leek wel of de meeste Cubanen niet precies wisten wat ze ermee aan moesten. De afgelopen jaren waren er immers wel hier en daar kerstboompjes in de huiskamers te zien geweest – van die opklapbare plastic boompjes, want dennebomen zijn er in Cuba niet. Maar toen ik een jaar geleden op Kerstavond naar de nachtmis wilde in de kerk bij ons om de hoek waren de kerkdeuren dicht was het gebouw in duisternis gehuld.

Dit jaar daarentegen konden we al dagen van tevoren van het kerkgezag genieten. Congas, maracas en hoge zangstemmen, de Afrikaanse herkomst van het kerkkoor zorgde voor aanstekelijke ritmes en menselijke warmte in de liederen. Op Kerstavond was er geen doorkomen meer aan, de mensen stonden tot op straat – op hun tenen, in de hoop een glimp van het gebeuren binnen in de kerk op te vangen. Tussen de mensenmassa door wrong zich een ploeg van één of ander buitenlands televisiestation dat de toestroom natuurlijk zou gaan presenteren als de *reviva*/van de katholieke kerk in Cuba.

Ach, ik weet niet. Geen van mijn burens – links, recht of aan de overkant van de straat – is katholiek of dat ooit geweest, en toch gingen ze allemaal een kijkje nemen. Net als ik: uit nieuwsgierigheid. We gingen de straat op zoals altijd wanneer er wat te doen valt. Flesje rum en wat glaasjes mee, want wie weet wordt het nog gezellig.

In de kerk, ondertussen, blijkt men de Nachtmis te beginnen met educatief toneel. Jozef de timmerman en Maria de huisvrouw, de blijde boodschap van de Engel Gabriël, de boze Herodus, de ezel naar Bethlehem tot het neerstrijken in de stal. Dan wordt uitgelegd hoe een mis in zijn werk gaat, waarna koor en orkest afrocubaanse kerstliederen inzet in afwachting van de komst van de priester. Tegen de tijd dat hij eindelijk de mis begint is buiten de belangstelling grotendeels weggeëbd.

In Cuba heeft de katholieke kerk geen goede reputatie. Voor de Revolutie van Castro en Che was het de kerk van de Spaanse koloniale heersers, van de rijken en van dictator Batista. Het was een kerk die zich niets aantrok van de schrijnende uitbuiting op de suikerplantages en van het onverholene racisme van de grootgrondbezitters. Voor die *finqueros* waren hun – meest zwarte - arbeiders hun lijfeigenen. De meeste rietkappers woonden in hutten op de *finca*, zonder electriciteit, water, onderwijs of gezondheidszorg. Ver weg van de dichtbijzijnde stad en zonder transport deden de meesten hun inkopen in de winkel van de grootgrondbezitter, die scheutig was met leningen zodat de meesten van zijn arbeiders bij hem in het krijt stonden en hij daardoor het recht had om ze op zijn plantage vast te houden. Totdat de schulden waren afbetaald, maar de *finquero* zorgde er wel voor dat het zelden zo ver kwam. Dezelfde *finquero* die zondags vroom de Heer aanbad – geen wonder dat de meeste Cubanen niets van zijn kerk moesten hebben.

En toen kwam de Revolutie – groot geschreven in Cuba want zij betekende letterlijk een maatschappelijke om-wenteling. De meeste rijken vertrokken naar Miami en Ernesto Che Guevara stichtte het Instituut voor de Landhervorming dat de verlaten landgoederen opdeelde onder de voormalige lijfeigenen.

De Westerse media mogen nu bol staan van verhalen over de onderdrukking van de kerk door de Revolutie, maar dat is maar de helft van het verhaal. Want het was de Kerk die na de

intocht van Fidel en de zijnen in Havana tekeer ging tegen de goddeloze Revolutionairen, het was de kerk die aanvankelijk zijn priesters en nonnen adviseerde om het land te verlaten, en het was de Kerk die weigerde zich met de nieuwe machthebbers te accommoderen. Daarmee plaatste zij zichzelf maatschappelijk grotendeels buitenspel want voor het gros van de Cubanen bracht het idealisme van Fidel en *el Che* een aanzienlijke verbetering van hun levensomstandigheden. Dankzij grootschalige alfabetiseringscampagnes kon iedereen eindelijk leren lezen en schrijven, er werden *microbrigadas* georganiseerd waardoor binnen een paar jaar alle Cubanen en degelijk dak boven hun hoofd kregen, met electriciteit en telefoon. Er kwam minimumloon, gratis gezondheidszorg, schoolplicht, en de nieuwe overheid deed z'n uiterste best om Afrocubanen en vrouwen een gelijkwaardige plaats in de samenleving te verschaffen.

In de Katholieke Kerk veranderde er ondertussen weinig. Het Tweede Vaticaans Concilie ging aan haar voorbij, evenals de bevrijdingstheologie die er in de jaren 70 in Latijns-Amerika voor zorgde dat de Kerk behalve van de machthebbers ook van het volk werd. En omdat de Cubaanse clerus het niet over zijn lippen kreeg om steun aan het Revolutionaire project uit te spreken werd zij door 's lands overheid in het verdomhoekje gedrukt. Want voor de meeste Cubanen geen ramp was, want de Katholieke Kerk was voor hun gevoel toch de hunne niet.

Na de instorting van de Berlijnse Muur en van het socialisme erachter verloor Cuba vrij plotsklaps de massieve economische steun die zij jarenlang van het Oostblok had gekregen en belandde het eiland begin jaren 90 in een dramatische economische crisis. Er ontstonden grote tekorten aan voedsel en olie, vele fabrieken gingen dicht bij gebrek aan grondstoffen, honderdduizenden raakten werkloos. Pogingen om de crisis te boven te komen werden zwaar bemoeilijkt door het economisch embargo van de Verenigde Staten, dat de V.S. in 1992 en in 1996 nog eens aanscherpten.

Voor de Cubaanse bevolking werd voor het eerst sinds de Revolutie het dagelijkse leven weer een beproeving. De overheid bleek, in tegenstelling tot de officiële ideologie, niet meer in staat het volk te verzorgen met alles wat zij nodig heeft voor een fatsoenlijk bestaan. Een ideologie die de Cubanen vele jaren hadden omarmd, maar nu door de feiten werd gelogenstraft. Daarmee werd de sociaal-economische crisis ook een culturele crisis, gewend als men was geraakt aan een ideologische Über-Ich.

Eén van de reacties daarop was toenemende belangstelling voor Afrocubaanse religies ...en voor de Katholieke Kerk. Een Kerk die inmiddels wijzer was geworden en oprecht geïnteresseerd was geraakt in maatschappelijke integratie. In 1992 werd de regeling dat katholieken geen lid van de Communistische Partij konden worden afgeschaft. De Kerk richtte een organisatie voor maatschappelijke hulp –*Caritas*– op, en begon hulpgoederen aan de meest behoeftigen te verdelen en projecten ter communale ontwikkeling uit te voeren. In het proces van wederzijdse toenadering tussen een gelauterde Kerk en een Cubaanse overheid op zoek naar een nieuwe legitimatie en nieuwe bondgenoten was Fidel's uitnodiging aan de Paus, in oktober 1996 in Rome, een logische stap. De foto van de Paus die in de deuropening van zijn appartementen Fidel begroet en Fidel's handen vasthoudt ging de wereld rond. "Fidel klopt aan de Hemelpoort" schreef het Duitse weekblad "Der Spiegel" eronder...

Sindsdien raakte de maatschappelijke en vooral politieke integratie van de Katholieke Kerk in het Cubaanse bestel in een stroomversnelling. Begin december werd de herderlijke brief van de Paus aan het Cubaanse volk aan de vooravond van zijn bezoek gepubliceerd op de voorpagina van de *Granma*, het "Officiële Orgaan van het Centraal Comité van de Communistische Partij van Cuba". Eind december hield Fidel een urenlange toespraak voor het parlement over de evolutie van de verhouding tussen de Revolutie en de Kerk. Begin januari mocht het hoofd van de Kerk, kardinaal Ortega, op nationale televisie hetzelfde doen. En toen Cuba afgelopen zaterdagavond de teevee aanzette voor de wekelijkse talk-show kon men de ogen niet geloven:

Fidel als gast, dat was nog nooit eerder vertoond! Met af en toe een aangever van één van de showmasters praatte hij tot drie uur 's ochtends, eerst over de uitslag van de verkiezingen van de week daarvoor, en daarna een paar uur over het bezoek van de Paus. "We moeten de Paus een groot welkom bereiden met de deelname van heel het volk, katholieken en niet-katholieken, gelovigen en niet-gelovigen" – daarmee zette Fidel de officiële toon voor het Pausbezoek. En hij kondigde aan dat de middag van de aankomst iedereen vrij zou krijgen om de Paus te kunnen gaan verwelkomen.

Vijf dagen later was het zover. Daags tevoren had de *Granma*, zoals bij elke grote manifestatie in Havana, de "Oriëntaties voor de volksontvangst van Paus *Juan Pablo II*" gepubliceerd, compleet met weergave van de route van de Paus van het vliegveld dwars door Havana naar zijn verblijfadres en met het gebruikelijke "Mobilisatie-plan" dat aangeeft waar de bewoners van elk stadsdeel zich langs de route zouden moeten opstellen. En de hele route was fris geasfalteerd om te voorkomen dat de Pausmobiel in een gat in de weg terecht zou komen.

Terwijl de straalmotoren van de Alitalia tot rust komen maakt Fidel, in donkerblauw pak, zich op om de Paus te begroeten. Dan komt de Paus naar buiten, langzaam en gebogen. Hij is oud geworden. Opnieuw neemt hij Fidel's handen in de zijne als Fidel hem onderaan de trap verwelkomt. Samen lopen ze over de rode loper naar het spreekgestoelte, terwijl de Paus aan Fidel lijkt te vragen hoe laat het nu in Cuba is – in ieder geval zie je ze beide met hun horloges in de weer. Hoe vaak gaat het niet zo, je bent alletwee gespannen en hecht heel veel aan de ontmoeting, en als het eindelijk zover is weet je eigenlijk niet zo goed wat je moet zeggen en begin je dus over iets vreselijk triviaals.

De begroetingsrede van Fidel is echter alles behalve triviaal. "Welkom, Heiligheid," zijn zijn eerste woorden, "U zal hier niet die vredelievende en goedaardige mensen ontmoeten die dit land bevolkten toen de eerste Europeanen op dit eiland aankwamen. Want de mannen werden bijna allemaal uitgeroeid door de uitbuiting en de slavenarbeid waartegen ze niet waren gewapend; en de vrouwen werden veranderd in objecten van plezier of in huisslaven." Fidel trekt alle registers open. Hij veroordeelt de mensontwaardige politiek van de Verenigde Staten jegens Cuba ("een nieuwe poging tot genocide"), hij vertelt over zijn opleiding op katholieke scholen, waar hij op zijn donder kreeg toen hij vroeg waarom er geen zwarte leerlingen en kinderen van armen op school zaten, en hij herinnert aan de samenwerking van menig Latijns-Amerikaanse Katholieke Kerk met dictaturen op het continent. U hebt zich tegen deze zaken uitgesproken, zegt hij tegen de Paus, wij denken over vele zaken hetzelfde, U zult zien dat Cuba het land is met de minste kinderen zonder scholen, de minste zieken zonder ziekenhuis en de meeste leraren en artsen per inwoner van alle landen die u reeds bezocht.

De rede van de Paus liegt er ook niet om. "Hier ben ik, vijfhonderd jaar nadat voor het eerst een kruis op deze aarde werd geplant," is zijn openingszin, en tussen veel herderlijke woorden door vergeet hij niet te vermelden hoe moeilijk de Kerk het in het Revolutionaire Cuba heeft gehad. Hij eindigt met de uitroep "dat Cuba zich opent voor de wereld, en dat de wereld zich opent voor Cuba!".

Ondertussen reden we naar de Malecón, de brede boulevard tussen Havana-stad en de zee. Onder de samengestroomde mensen hangt een ontspannen sfeertje. In de ondergaande zon wordt gekletst, een rummetje gedronken, en af en toe proberen drie jonge paters in hun zwarte gewaden met een megafoon een spreekkoor op gang te krijgen. "*Juan Pablo, el Papa, todo el mundo te quiere!*" – de hele wereld houdt van je. Maar echt lukken wil het niet. Als er een oudere pater in lang wit gewaad langskomt met een baseballpet op z'n hoofd tegen de zon wordt er smakelijk gelachen. Het wachten is op de Pausmobiel. "Kom toch hier," roept een grootmoeder tegen een meisje dat achter de rijen mensen op de grond zit te spelen, "straks rijdt hij voorbij en heb je hem niet gezien!". Als vele anderen heeft ze twee vlaggetjes in de hand, één van Cuba en één van het Vaticaan. Er zijn gele en witte ballonnen met "*Visita Santa*"

en hier en daar een affiche op een stok met een foto van *Juan Pablo*. "*Juan Pabl'*", noemt de vrouw naast me hem, Vadertje Jan. Ze heeft een radiootje bij zich, zodat we de intocht van de de Pausmobiel in de stad kunnen volgen. Cameraploegen zoeken naar de beste plek voor de mooiste shot: de Paus tussen de rijen mensen aan weerszijden van de straat, met op de achtergrond het oranje en blauw van de zonsondergang in het kabbelende water. Aan de overkant van de straat wacht een groepje meiden Zijne Heiligheid op in Cubaanse stoeipakjes, lycra bodystockings en witte beha's en stretchbroekje zonder slipje. Op de kademuur speelt een jongen gitaar.

Dan duikt een helicopter tevoorschijn vanachter een paar flatgebouwen en weten we dat de Paus in aantocht is. Halsreikend wordt uitgekeken naar de Pausmobiel. Eerst komen de Lada's en de motorfietsen van de politie, dan een truck met een televisieploeg en dan een soort grote pickup-truck met een enorme glazen cabine achterop: de Pausmobiel. In de rode cabine staat één stoel en daarop zit moederziel alleen de Paus, een kleine, ietwat gedrongen man in zijn spierwitte gewaad. Vermoeid zwaait hij naar de mensen. Enkele slaan een kruis. Voor je het weet is hij voorbij, de tunnel ingereden richting overnachtingsadres. Maar de oude mensen hebben tranen in hun ogen van ontroering en omhelzen elkaar.

Wat doelloos lopen de mensen de straat op. Anderen lopen naar de bar, waar zoete broodjes en wat te drinken te krijgen zijn. Tja, wat doe je met een namiddag die ineens om is en een avond die nog moet beginnen?

De opwindings van de media in het buitenland en het engagement van de politici hier rondom het Pausbezoek mag groot zijn, maar of zijn bezoek voor de mensen nu zo veel betekent? Door de geopende ramen klinkt de televisie van de burens, vanochtend draagt de Paus een mis op in Santa Clara, de provinciestad waar *el Che* de beslissende veldslag tegen het leger van dictator Batista won. Maar in Havana wordt weer gewoon gewerkt. De broodjesman is al langsgeweest, de melkman en de postbode ook, in de krant staat dat de suikeroogst nog te wensen overlaat. Voor de kerk en de politiek is *Juan Pabl'o's* bezoek aan Cuba ongetwijfeld "historisch", maar vanochtend maakt mijn buurman gewoon weer zijn poppen van papier maché die hij straks voor de broodnodige dollars aan toeristen zal proberen te slijten.
